

ДОПРИНОС ЈОСИФА ПАНЧИЋА РАЗВОЈУ ГЕОГРАФИЈЕ У СРБИЈИ

Јосиф Панчић је рођен у селу Угрине, код Брибира у хрватском приморју 1814. године. Лекар по позиву, ботаничар по наклоности. Панчићев рад у науци и научним истраживањима врло је свестран. Мало је познато да се поред ботанике, дендрологије, зоологије, ентомологије, орнитологије, ихтиологије и хемије, бавио и биогеографијом, минералогском, геологијом, екологијом, метеорологијом и хидрологијом. Био је наставник, друштвени радник, педагог и хуманиста, члан Бечког геолошког друштва. Говорио је шест страних језика. Он се међу првима у Србији бавио биогеографијом, фитогеографијом и зоогеографијом укључујући и биогеографску екологију. На својим честим путовањима која су трајала више од

четрдесет година прикупљао је биље, минерале и животиње.

Панчић говори о шумама и њиховој користи за човека. Истиче разноврсност геолошког састава тла и њену повезаност са биљним покривачем. Указује на извесне биљногеографске области. Флору Кнежевине Србије дели на флору Шумадије, флору јужних Карпата и флору источних Алпа. Говори о њиховом станишту и њиховој распрострањености у Србији. Проучавао је величину, облик и место њиховог ареала. Панчић је заслужан још више као човек који је код нас први рекао одлучну реч против неразумног уништавања шума.

Посебно је говорио о саставу шума, висинском распореду биљних врста. Истицао је појаву дуготрајних суша, јаких ветрова насталих сечом шума и на узроке настајања шума.

У свом делу „О птицама” даје преглед распрострањености птица у Србији. „Промене вегетације по клими, тј. удаљености од екватора доста се слажу са оним променама, које долазе од узвишења земљине површине над морем, само што овде те промене су на много мањи простор ограничене”, напомиње Панчић, дајући пример вертикалног распрострањења вегетације на Копаонику.

Панчић је у својим делима открио и указао на низ појава које спадају у домен екологије и биогеографије. Он први код нас користи изразе фитогеографија и зоогеографија у исто време када је немачки научник Хекел (1859) први употребио појам екологија. Важан део Панчићеве зоогеографије чини излагање о различитим баријерама, које стоје на путу да се нека врста не може распрострети.

У књизи „Соко Бања – први метеорит у Србији” износи хипотезе разних научника о формирању метеорита у атмосфери, и моћи коју им приписују разни народи. Да наш народ метеоритском камењу приписује особиту моћ, Панчић није могао да сазна. Описује метеорит који је пао у Соко Бањи: „Сину нам одједаред на небу у великој висини светла кугла од величине месеца, и у часу кад је угледасмо, распаде се без праска у ћошкасте комаде, којега за мало тренутака без шума и трага нестаде”. „Кугла је кад се појавила, толику светлост просипала да сам морао читати лекарске белешке које сам у тај пар у руци држао.” Ово је било 14.10.1849. године у Рачи крагујевачкој. Панчић помиње још један сумњиви метеорит за који се тврди да је пао у Србији, али му се тада није могло утврдити порекло. У својој књизи наводи списак свих метеорита палих у свету од 1492. године, место пада, број комада и њихову тежину. Сокобањски метеорит је пао почетком октобра 1877. године. Сакупио је Панчић и комаде метеорита који су пали близу Алексиначке бање 1878. године. Резултати проучавања сокобањског метеорита за то доба били су комплетни и могу послужити и данас у научне сврхе.

Панчић посећује познату „arena mobilis”, живи песак у околини Делиблата, а касније и остале у Подунављу, те 1863. године пише о томе и обимну студију „Живи песак у Србији и биље што на њему расте”. Ту он излаже узроке настанка живог песка у Панонији и мере које треба предузети да се песак заустави. Говори о песковима дуж десне обале Дунава, од Рама до Голупца и код Кладова. Даје дефиницију живог песка. Он каже да је то: „песак који ветар непрестано покреће”. Он запажа да се живи песак све више шири, узроке и последице те појаве. Описује топографски положај наших пескова, ширење песка кретањем

ветра. Говори на савремен начин о постанку живог песка на копну, у рекама и воденим басенима.

У дневнику са свог првог путовања са ученицима по Србији 1856. године, он је на падинама Златибора код Ужица, уочио велике разлике у последицама летњих суша у крајевима који су голи и у крајевима „што су гушћом шумом опкољени”.

Панчић дели пешчаре на две веће групе: западну и источну. Сматра да су велике пешчане масе западно од Карпата настале у Панонском мору, и да су после његовог отицања Дунавом развејане ветром. Приказао је геоморфологију Острозуба, као и целе области између Нишаве и Мораве. Сложеност планинских система није му промакла. Урвања и снижавања делова земљине површине на многим местима он је запазио, као на пример код Смедерева.

Панчићево интересовање за геологију потиче од његовог службовања у северном Банату када је у слободно време силазио у руднике и прикупљао минерале, стене и руде. Сакупио је прву збирку амонита са Гребена код Доњег Милановца, који ће касније постати светски локалитет у палеонтологији.

Панчић не смао да се бавио минералогijом и геологijом, већ их је и као први наставник предавао све до 1880. године. Он је и оснивач Одсека за природне науке и њен први председник. Панчића због тога можемо сматрати оснивачем минералогско – геолошких дисциплина на Великој школи.

Преписком са својим ученицима геолозима, он је допринео припреми развјатка геологије у Србији пре доласка Ј. Жујовића у Србију из Париза (1880) и преузимања Катедре за геологију. Преписку је вршио и са другим познатим геолозима, као што су: Ђура Пилар, Спиро Брусина и др. Међу одабраним писмима налази се и шеснаест писама познатих иностраних геолога тога доба од којих су сачувана само два. Писма сачувана од Ами Буеа су од посебног значаја за домаће геологе јер спадају међу најстарија (1869) писма геолошке садржине сачувана у Панчићевом архиву. Геолог Ами Буе је високо ценио Панчића што се види у начину његовог обраћања.

Сокобањски метеорит је озбиљно скренуо пажњу Панчића на поље геологије и минералогije и изазвао преписку са иностранством у овим научним областима. У тим писмима главни допринос Панчића је што су постављена следећа питања: проучавање еруптивних стена из Србије, размена материјала, стена, минерала и фосила и стварање минералогске геолошке збирке на Великој школи, питање израде прве

геолошке карте Србије, размена научних резултата и литературе, стручна помоћ при испитивању метеорита, размена метеорита са иностранством, бушење за термоминералне воде у Србији, утицаји мађарског земљотреса из 1879. године на минералне воде Баната и сл.

На екскурзији са својим ученицима Панчић даје опис Петничке пећине коју је прву посетио. На Голији помиње изданак гранита. У оклини Рашке описује својства серпентина износећи начин његовог постанка. Описујући голети на серпентину, Панчић даје и први тачан приказ регионално геолошког распрострањења серпентина у средњој Србији. Он је на Копаонику утврдио седам рудних места. Утврђује геолошки састав терена у околини Студенице, Копаоника, Јастрепца. На Божевачкој реци описује складове бигра, описује Раваничку пећину и једну суву долину у Раваничким брдима.

Посебан значај има његов уџбеник из геологије због увођења домаћих назива за геолошке појаве, ка на пример периода, лапорац, бигар, повлата, подина и сл. У свом предавању о злату даје преглед свих већих налазишта злата у свету као и четири налазишта у Србији.

Панчићеве заслуге у области геологије су огромне ако се узме у обзир да тада није постојало организовано геолошко истраживање од стране домаћих природњака. Његова заслуга је и у окупљању великог броја најпознатијих геолога тога времена у Европи и подизању угледа Србије у свету, путовањима са лицејцима по терену од 1856. године, прикупљању фосила у околини Београда. Осим тога, даје опис минералних вода и бања и живог песка у пешчарама Србије, а држи и предавања из геолошке прошлости и постанку човека. Објављује и први уџбеник из геологије.

Осим тога, интересовала га је и хидрологија. По Панчићу, област реке је „сав онај крај, из кога какавој реци вода долази, а ток реке пут којим вода од извора до утоке у море или у другу реку пролази”. Панчић даје дефиницију горњег, средњег и доњег тока реке. Објашњава постанак делти. На Копаонику је утврдио четири минерална извора. Јошаничку бању истиче као најтоплију у Србији.

Дванаест пута је овај велики истарживач и научник посетио Копаоник, док су га последњи, тринаести пут планинари однели на врх Копаоника у сандуку од оморике где је по последњој жељи сахрањен. Јосиф Панчић је умро 1888. године у Београду.

Миодраг Радановић